

PRIEDAS I-8

Nelegalaus darbo prevencijos priemonių pritaikomumo Lietuvos sąlygomis tyrimas

Vokietija

8-1 lentelė. Šešėlinės ekonomikos Vokietijoje vertinimo modeliai

Kriterijai	IAW/ SCHNEIDER modelis	ROCKWOOL modelis
Vertinimas	Ekonometriniai modeliai, pagal kuriuos šešėlinė ekonomika vertinama kaip latentinis (nestebimas) kintamasis, remiantis pagrindiniais ją skatinančiais veiksniais ir neoficialios ūkinės veiklos rodikliais	Tiesioginės apklausos metodas. Tikslinė grupė yra visi ne jaunesni nei 14 m. 2001 apklausti 6154 asmenys 2004 apklausti 2415 asmenys
Šešėlinės ekonomikos koncepcijos apibrėžtis	Nedeklaruotas darbas Nelegalus darbas (nelegalios agentūrų veiklos, nelegalus migrantų darbas) Nusikalstama veikla	Nelegali veikla apima vengimą mokėti mokesčius, socialinės apsaugos įmokų slėpimą. Ji tapatinama nedeklaruoto darbo koncepcijai, kuomet atlygis už atliktą darbą neatitinka rinkoje vyraujančių tendencijų.
Vertinama informacija	Nedeklaruoto darbo valandos, vartojimas, nesurenkamas pridėtinės vertės mokestis, grynujų pinigų srautai	Visuomenės apklausos
Pagrindiniai duomenys, reikalavimai informacijai	Procentinė dalis nuo bendro vidaus produkto	Klausimynas formuojamas tikslingai, siekiant atskleisti nedeklaruoto darbo mastus šalyje.
Duomenų pateikimo laikotarpis	1975 – 2009	2001-2004
Vertinimo laukas	Platus ekonominių sektorių spektras (statybų, gamybos sektorius, namų ūkio ir slaugos paslaugos)	Klausimynas skirtas skirtingoms tikslinėms grupėms (amžiaus grupės, lyčių aspektas, kvalifikacija, pareigos, pajamos ir t.t.), siekiama atskleisti nedeklaruotų darbo valandų kiekį bei pajamas
Stiprybės	Makroekonominis vertinimas ilguoju periodu atskleidžia šešėlinės ekonomikos pokyčių tendencijas bei atitinkamai leidžia įvertinti nelegalaus darbo mažinimui sukurtų prevencinių priemonių veiksnumą. Nelegalios darbo rinkos dalyvių elgesio pokyčiai reaguojant į mokestinės politikos reformas bei politinius sprendimus dėl šešėlinės ekonomikos	Detali nedeklaruotų veiklų informacija skirtingose srityse. Mikro ekonominis vertinimas.

Silpnybės	Šešėlinės ekonomikos vertinimas remiasi oficialiosios ekonomikos rodikliais bei nedeklaruotų grynųjų pinigų srautų analize. Šis metodo taikymo paklaida gali būti gana didelė dėl polinkio pervertinti šešėlinės ekonomikos mastą.	Visuminė apklausa neįtraukia nelegalaus darbo nusikalstamoje veikloje vertinimo. Ribotas vertinimo laikotarpis
Taikymo galimybės kitose ES šalyse	Metodologijos taikymas galimas skirtingose ES šalyse.	Metodologijos taikymas galimas skirtingose ES šalyse.

Šaltinis: KURT VOGLER-LUDWIG (2009) *Indirect measurement methods for undeclared work OECD (2010b), Economic Surveys: Germany, OECD, Paris.on Survey Data. News from the Rockwool Foundation Research Unit. Copenhagen, June 2005.Review, 38 (1), pp. 97-117.*

Nelegalaus darbo koncepcija **Vokietijoje** identifikuojama dviem aspektais:

- kaip nedeklaruotas darbas, kuris yra teisėtas, tačiau nedeklaruotas valstybės institucijoms;
- bei nelegalus migrantų darbas.

Nelegalus migrantų darbas identifikuojamas dviem aspektais: emigrantai pabėgėliai ir darbo emigrantai. Dauguma emigrantų pabėgėlių atvykę į Vokietiją siekia užsitikrinti minimalų pragyvenimą, t.y. susirasti darbą ir būstą bei išlikti nepastebėtiems. Didžioji dalis emigrantų pabėgėlių yra visiškai priklausomi nuo darbdavių ir, dėl nuolatinės baimės būti deportuotiems, patiria nuolatinį psichologinį ir emocinį stresą. Darbo migrantų padėtis yra šiek tiek geresnė, nes jų atvykimo tikslas remiasi finansinio gerbūvio užtikrinimu. Baimė prarasti darbą bei būti deportuotiems ne taip ženkliai įtakoja jų gyvenimo kokybę. Dauguma darbo emigrantų yra jauni, baltaodžiai asmenys, lengvai įsiliejantys į vietines bendruomenes. Psichologinė jų priklausomybė nuo darbdavio yra mažesnė lyginant su emigrantais pabėgėliais.

Nelegalaus darbo duomenys **Vokietijoje** siejami su šešėline ekonomika. Vokietijoje nėra priimto reglamento dėl unifikuotos metodikos taikymo šešėlinės ekonomikos vertinimui, todėl šiai dienai yra taikomos kelios šešėlinės ekonomikos, tuo pačiu ir nelegalaus darbo, vertinimo metodikos. Atsižvelgus į makro ekonominius vertinimus pastebima nedeklaruoto darbo mažėjimo tendencija. Tam įtakos gali turėti gana palanki legaliam darbui terpė **Vokietijoje**. Nelegaliems migrantams suteikiama galimybė įsigyti nuolatinio darbo pažymėjimus, vietiniams rezidentams sukurtos „mini darbų“ priemonės, suteikiančios mokestines lengvatas¹.

ES mėlynoji korta (EU Blue card) yra viena iš priemonių, suteikianti galimybę legaliai dirbti ir reziduoti **Vokietijoje** iki ketverių metų su galimybe pratęsti laikotarpį pagal poreikį. Ši priemonė taikoma nuo 2012 m. ES mėlynoji korta leidžia ne Europos Sąjungos piliečiams legaliai dirbti Vokietijoje, jos atsiradimą paskatino aukštos kvalifikacijos darbuotojų trūkumas ypatingai informacinių technologijų, elektros inžinerijos pramonėje. Migrantai, kuriems suteikiama ES mėlynoji korta, po 18 mėnesių praleistų **Vokietijoje**, gali įsidarbinti ir kitose Europos Sąjungos šalyse (Blue card - EU). Ši priemonė ne tik skatina specialistų pritraukimą iš trečiųjų šalių, bet ir prisideda prie nelegalaus darbo mažinimo, nes reaguojant į EPBO komunikate išreikštus pastebėjimus, dėmesys turi būti skiriamas ne tik aukštos kvalifikacijos specialistų pritraukimo potencialo skatinimui, bet ir vidutinių bei žemesnių gebėjimų darbuotojams pritraukti.

Vokietijos Muitinės Administracija. 2004 m. **Vokietijoje** priimtas įstatymas „Dėl kovos su nedeklaruojamu darbu stiprinimo ir sukčiavimu mokesčių srityje“. Įstatymas nedeklaruotą darbą įvardija kaip institucijose priimtų reikalavimų nepaisymas finansų, mokesčių, buhalterijos srityse. Įstatyme numatyta suteikti **Vokietijos** Muitinės Administracijai įgaliojimus priimant sprendimus kovoje su nelegaliu darbu. Be kitų teisių, jiems buvo suteikti įgaliojimai atlikti neplanines patikras

¹ Kriechel B. (2012) UNDECLARED WORK IN GERMANY. Peer Review on “Tackling undeclared work: developing an effective system for inspection and prevention”. Mutual Learning Programme 2012 Autumn Peer Reviews.

darbo vietose bei kontroliuoti mokesčių ir socialinio draudimo įmokų mokėjimus. Tam tikra prasme, **Vokietijos** Muitinės Administracija gali būti traktuojama kaip institucija tiesiogiai kovojanti su nelegaliu darbu. Pagrindinis šios administracijos efektyvumą lemiantis veiksnys yra infrastruktūros, užtikrinančios socialinės apsaugos, darbo inspekcijos, registru centrų bei kitų institucijų tiesioginį komunikavimą užtikrinimas. Vienai institucijai nustačius nelegalaus darbo užuomazgas, automatiškai į procesą įsijungia visos tinkle esančios institucijos. Per trumpą laiką yra sugeneruojama visa galima informacija apie nelegalų darbuotoją bei darbdavį. Efektyvus institucijų bendradarbiavimas padeda greitai sugeneruoti informaciją, bei imtis tinkamų priemonių kovojant su nelegaliu darbu. Bandymai išsisukti nuo socialinių įmokų mokėjimo gali būti traktuojami kaip nusikalstama veikla, nors nelegalus darbas namų ūkiuose kol kas yra vertinamas kaip administracinis pažeidimas. Bauda už nelegalų įdarbinimą bei socialinių įmokų mokėjimo vengimą gali siekti iki 300,000 EUR. 2011 m. deklaruoti 109,166 kriminaliniai ir 59,218 administraciniai pažeidimai, kurių bendra suma siekė 660 milijonus eurų.

GASIM centras. 2006 m. **Vokietijoje** pristatytas GASIM (*“Gemeinsames Analyse- und Strategiezentrum illegale Migration”*) centras, kuris taip pat veikia tinklaveikos principu. Į kovą su nelegaliu darbu įsitraukė federalinis policijos departamentas, muitinės administracija, federalinis migracijos biuras ir užsienio reikalų departamentas, federalinis žvalgybos biuras. GASIM projektas pristatytas siekiant kovoti su nelegalia migracija bei nelegaliu darbu (Federal Ministry of Interior). Plataus masto kontrolė apima sektorius, kuriuos nelegalus darbas itin aktualus – namų ūkio ir priežiūros paslaugos, žemės ūkio, statybų sektoriai. GASIM centro tikslas ne tik prisidėti prie nelegalaus darbo mažinimo, bet ir surinkti kuo daugiau informacijos apie padėtį šalyje, informuoti visuomenę apie nelegalaus darbo mastus ir vertinti priemonių, skirtų nelegalaus darbo mažinimui efektyvumą. Visuomenės įtraukimas į šį procesą yra laikytinas vienas iš esminių akcentų, nes visuomenės edukacija apie nelegalaus darbo neigiamą poveikį šalies ekonomikai skatina pilietiškumą bei pateisina šių centrų finansavimą. GASIM centras savo veiklas pristato naudodamasis viešosiomis informacijos priemonėmis. Vienas iš jų – www.zoll.de oficialus internetinis tinklalapis, kuriame skelbiama visa informacija, susijusi su legalizavimo galimybėmis **Vokietijoje**. GASIM centras aktyviai bendradarbiauja su socialiniais partneriais, organizacijomis, profsąjungomis².

Strateginis aljansas. Kovojant su nelegaliu darbu **Vokietijos** Finansų ministerija inicijavo strateginį aljansą su statybų bei transporto sektoriais. Bendradarbiavimas patvirtintas deklaracija, kurioje išskirtos priemonės, kurių įgyvendinimą skatins aljanso nariai. Deklaracijoje numatyti siekiai: visuomenės informavimas apie nedeklaruoto bei nelegalaus darbo mastus, jų poveikį ekonomikai; konkurencingos rinkos kūrimas; griežtas reglamentavimas mokesčių mokėjimo/ nemokėjimo klausimais; teisės aktų įgyvendinimas dėl minimalių standartų darbo rinkai taikymas.

Strateginis aljansas gali prisidėti prie nedeklaruoto/ nelegalaus darbo mažinimo, ypač tose srityse, kur toks sukčiavimas yra ne paprastas gamybos sąnaudų taupymo būdas, bet, kaip atrodo, neatsiejama gamybos struktūros dalis. Tinklo veikimo principas pagreitina informacijos prieinamumą, o tai tiesiogiai įtakoja greitą ir efektyvą institucijų darbą.

Nelegalių migrantų darbas **Vokietijoje** yra opi problema. Visų pirma, šio reiškinio mastų vertinimas yra komplikotas, nes nėra objektyvios statistikos arba galimybės tiesiogiai stebėti jo pokyčių tendencijas. Antra, socialiniu požiūriu tai yra neigiamą atspalvį turintis reiškinys, nes valstybė neigali kontroliuoti migrantų srautus, užtikrinti jų socialines garantijas, užkirsti kelią jų išnaudojimui.

Pastebima, kad imigrantai linkę jungtis į tinklus. Moksliniame tyrime, atliktame Leipcige, mokslininkai išskyrė tris pagrindinius tinklų tipus, į kuriuos jungiasi dauguma imigrantų.

Privatūs tinklai – juos sudaro šeimos nariai, bendruomenė, kaimynai, draugai, darbo kolegos, kurie prisideda prie atvykėlių įsiliejimo į vietinę bendruomenę gerinimo.

²Kriechel B. (2012) UNDECLARED WORK IN GERMANY. Peer Review on “Tackling undeclared work: developing an effective system for inspection and prevention”. Mutual Learning Programme 2012 Autumn Peer Reviews.

Komerciniai tinklai – jos pagrindą sudaro šešėlinę ekonomiką formuojantys veikėjai: įdarbinimo agentūros, organizacijos bei pavieniai asmenys, siūlantys savo paslaugas nelegaliems migrantams.

Nusikalstamos veiklos tinklai – veikimo principas panašus į komercinį tinklą, kuriame papildomai įsitraukia nusikalstama veikla. Įdarbinimo agentūros užsiima nelegalių migrantų išnaudojimu, t.y. priskiriami darbai, kuriuos imigrantai nebuvo pasirengę atlikti, vengiama mokėti darbo užmokestį, reikalaujama susimokėti papildomai už galimybę nebūti įduotiems migracijos tarnybai.

Vokietijos politikai siekdami sumažinti nelegalų darbą šalyje bei prisidėti prie imigrantų integracijos, suteikia jiems galimybę legalizuotis. Viena iš legalizavimosi galimybių yra oficialios paraiškos pildymas ir duomenų apie save pateikimas. Daugumai imigrantų praėjus patikrą yra suteikiamas oficialus leidimas gyventi ir dirbti Vokietijoje, tačiau nemaža dalis emigrantų, ypač pabėgėliai, vengia dalyvauti legalizavimosi procese baimindamiesi deportacijos³.

Nelegalių migrantų noras legalizuotis priklauso nuo valstybės požiūrio bei politinės valios priimant nelegalių migrantų adaptaciją skatinančius sprendimus. Iš dalies migrantų nelegalus darbas dėl pigios darbo jėgos, yra toleruotinas kai kuriuose fiziniame darbe imliuose sektoriuose (statybų, žemės ūkio sektoriai, turizmo, namų ūkio bei slaugos paslaugos). Tačiau tuo pačiu kyla klausimas, kokia nelegalios migracijos įtaka Vokietijos darbo rinkai bei socialinei politikai. Įprastai recesijos metu, kuomet nedarbo lygis yra aukštesnis lyginant su ekonominio pakilimo laikotarpiu susilaukiama mažiau nelegalių imigrantų, dėl sumažėjusios pigios darbo jėgos paklausos. Priešinga situacija sutinkama ekonominio klestėjimo laikotarpiu, didelė pigios darbo jėgos paklausa atitinkamai formuojama rinką. Nelegalūs migrantai atvykę užima mažai apmokamas darbo vietas, tuo tarpu ekonominio kilimo laikotarpiu vietiniai gyventojai siekia kokybiškesnių darbo vietų bei atlygio⁴.

Turint omenyje šešėlinės ekonomikos ir nedeklaruojamo darbo sudėtingumą bei kompleksiskumą, visuotinai sutariama, kad reikia taikyti įvairias kovos ir atgrasymo priemones, įskaitant patikrinimus ir sankcijas, ir paskatas laikytis teisės normų. Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetas (EESRK) palankiai vertina tai, kad per pastaruosius keletą metų vis daugiau dėmesio skiriama prevencinėms ir taisomosioms priemonėms, kuriomis siekiama užkirsti kelią svarbiausiems šešėlinę ekonomiką skatinantiems veiksniams; gali būti, kad šios priemonės atneša daugiau naudos ieškant sprendimų ekonomikos krizei įveikti.

Vokietijoje kaip ir kitose Europos Sąjungos šalyse siūlomos priemonės yra įvairios ir taikomos skirtingiems aspektams. Jomis siekiama (SOC/480):

- užtikrinti, kad įmonėms būtų pigiau ir paprasčiau laikytis teisės normų reformuojant ir supaprastinant administracines ir fiskalines procedūras,
- padidinti nusižengimų išaiškinimo tikimybę sugriežtinant kontrolę, ypač vykdant trišalius patikrinimus, kuriuose dalyvautų kompetentingų viešųjų institucijų, darbdavių ir profesinių sąjungų atstovai, ir padidinant šiuo metu jau taikomų sankcijų veiksmingumą ir rezultatyvumą,
- skatinti mažųjų ir vidutinių įmonių augimą ir įgyvendinti pramonės politiką siekiant sudaryti palankias veiklos sąlygas gamybos sektoriams, kuriuose dirba daug kvalifikuotų darbuotojų,
- užtikrinti, kad nedeklaruojamas darbas darbuotojams taptų mažiau patrauklus taikant pajamų rėmimo priemones ir akivaizdžiau susiejant socialines įmokas ir išmokas;
- reglamentuoti naujas darbo formas, kad jos ne sudarytų sąlygas piktnaudžiauti, o leistų suderinti įmonių ir darbuotojų poreikius;
- vykdyti socialinės apsaugos reikalavimų laikymosi stebėseną taikant su socialiniais partneriais suderintus darbo įkainių tinkamumo rodiklius. Šie rodikliai leidžia atskleisti galimą neteisėtą darbuotojų įdarbinimą tuo atveju, kai patikrinimų metu nustatoma, kad darbuotojų sąnaudos (darbo užmokestis plius socialinio draudimo įmokos) yra mažesnės nei minimalios vertės.

³ Fr. Jörg Alt, (1999), SJ ILLEGAL IN GERMANY Summary of results of the research project on the life situation of 'illegal' migrants in Leipzig. Prieiga per internetą: <<http://www.joerg-alt.de/English/Summary.pdf>> [žiūrėta 2014-07-20].

⁴ Djajić, Slobodan (1997): Illegal immigration and resource allocation, in: International Economic.

- mažinti šešėlinės ekonomikos priimtinumą visuomenei ir ginti fiskalinę etiką, šiuo tikslu ugdyti sąmoningumą formuojant visuomenės nuomonę, siekti didesnės lygybės dalijantis mokesčių našta ir didinti pasitikėjimą viešuoju administravimu ir politikais;
- reguliariai rengti stebėsenos ataskaitas, įvertinti vyraujančias tendencijas ir taikomų priemonių veiksmingumą;
- stiprinti valstybių narių bendradarbiavimą tarptautinių įmonių klausimu, be kita ko, naudojantis specializuotomis agentūromis ir institucinėmis struktūromis.

Priemonė Mini-jobs. Kovoiant su nedeklaruojamu darbu, kuris savo pobūdžiu yra teisėtas, tačiau nedeklaruojamas valstybės institucijoms, **Vokietijoje** 2002 m. buvo pristatyta mini darbų (mini-jobs) priemonė. 2004 m. šia priemone pasinaudojo 102 907 fiziniai asmenys/ smulkios įmonės/ besikuriantys verslai. 2014 m. mini darbų priemonės pagrindu suteiktų paslaugų kiekis išaugo iki 234 453. Šia priemone besinaudojantiems asmenims yra suteikiamos mokesčių bei socialinio draudimo įmokų lengvatos, tačiau besinaudojantys mini darbų priemone praranda galimybę pasinaudoti pensijų sistema bei kitomis socialinėmis garantijomis, kurios suteikiamos darbuotojams dirbantiems pagal įprastą tvarką. Nepaisant augančio susidomėjimo šia priemone, ji susilaukia kritikos tiek iš politikos atstovų tiek ir mokslininkų tarpe. Visų pirma, šis metodas yra ganėtinai brangus valstybei dėl mokesčių lengvatų, kurios suteikiamos priemonės vartotojams, antra, Duisburg-Essen universiteto mokslininkai atlikę tyrimą pastebėjo augantį darbo užmokesčio skirtumą, kuris yra pastebimai mažesnis „mini darbuotojams“. Darbdaviai siekdami pasinaudoti mokesčinėmis lengvatomis transformuoja reguliariomis sąlygomis veikiančius verslus į mini darbus, tuo skatindami trumpalaikių terminuotų darbo sutarčių bei mažesnę nei rinkos darbo užmokesčių mini darbuotojams.

EBPO ataskaitose akcentuojamas aukštos kvalifikacijos darbuotojų pritraukimo skatinimo priemonių poreikis **Vokietijos** informacinių technologijų, elektros inžinerijos bei kitose inovacijoms imliose sferose. Tuo pačiu pabrėžiama, kad migracijos priemonės turėtų būti formuojamos atsižvelgiant į augantį poreikį žemesnės kvalifikacijos darbuotojų, kurių ypatingai trūksta sveikatos priežiūros srityje. Vietiniams gyventojams žemos kvalifikacijos reikalaujantys darbai nėra patrauklūs, todėl legalios migracijos skatinimo priemonės yra būtinos užtikrinti šių sektorių veiksmingumą. Migracijos politikos formavimas visų pirma turėtų būti derinamas su šiomis sritimis kaip švietimas, darbo rinkos tendencijos, pensijų sistema. Vienas iš siūlymų - palengvinti procesą gauti nuolatinio darbo leidimą. Kaip ir dauguma kitų EBPO šalių narių, **Vokietija** planuoja priimti reglamentą, kuriuo remiantis migrantų kvalifikacija (pareigos, darbo patirtis, išsilavinimas, kalbos įgūdžiai) būtų vertinama kiekybinėje vertinimo skalėje. Surinkus tam tikrą balų skaičių būtų automatiškai suteikiamas darbo leidimas. Ši sistema pasižymi skaidrumu bei užtikrina vietinių gyventojų pritarimą migrantų klausimu, nes darbo leidimas suteikiamas remiantis objektyvia vertinimo sistema⁵.

Airija

Šiuo metu **Airija** neturi reglamentuotos nelegalaus darbo vertinimo metodikos, nors nelegalus darbas sudaro didžiąją dalį augančio šešėlinės ekonomikos. Nedeklaruojamas darbas **Airijoje** apibrėžiamas kaip visos ekonominės veiklos bei ekonominiai vienetai, kurie nėra įtraukiami oficialią apskaitą arba apskaitomi tik iš dalies. Tai yra sudėtingas reiškinys, apimantis įvairių tipų darbuotojus bei sektorius.

8-2 lentelė. Nedeklaruojamo darbo sąvokos interpretacijos Airijoje

⁵ Hüfner, F. and C. Klein (2012), "The German Labour Market: Preparing for the Future", *OECD Economics Department Working Papers*, No. 983, OECD Publishing doi: [10.1787/5k92sn01tzzv-enin](https://doi.org/10.1787/5k92sn01tzzv-enin) Germany. Prieiga per internetą: <<http://www.economix.org/ERC%20Undeclared%20work%20-%20Germany%20Tasks%201%20and%202.pdf>> [žiūrėta 2014-07-20].

Darbdaviai bei verslo struktūros	Airijos Verslo ir darbdavių konfederacija (IBEC) įvardijo nedeklaruojamą darbą kaip vieną iš esminių reiškinų darančių neigiamą poveikį Airijos ekonomikai ir verslo aplinkai. Jų veikla neskatina tvarios konkurencijos, inovacijų diegimo, žmogiškojo kapitalo potencialo skatinimo. Ekonominės krizės metu Airijoje itin išaugo nedeklaruojamo darbo mastai, tuo pačiu prisidėdami prie šešėlinės ekonomikos augimo. Pastebima tendencija, kad nelegalus darbas sukonzentruotas ties žemės ūkiu, statybų sektoriais, taip pat namų ūkiais, besinaudojančiais individualiomis fizinių asmenų paslaugomis. Pastebėta, kad didėjant ekonomikos nuosmukiui išaugo ir nelegalus darbas, tačiau nepaisant šios tendencijos, Airijoje nedeklaruojamo darbo mastai bei jos raidos vertinimo metodikos vis dar neišsamios.
Profesinės Sąjungos	Airijos profesinės sąjungos kongresas (ICTU) identifikuoja nedeklaruoto darbo didžiausius mastus statybų sektoriuje. Viena iš kritinių sričių yra ne Airijos įmonės, kurios laimėjusios kontraktus legaliai veikia šalyje, įsikuria netoli pasienio ruožo. Profesinės sąjungos taip pat išreiškė susirūpinimą dėl mažesnių valandinių įkainių, netinkamų darbo sąlygų, socialinių garantijų nebuvimo nelegaliai dirbantiems asmenims. Spėjama, kad netinkamos darbo sąlygos gali turėti įtakos galutinio rezultato kokybei, kadangi darbuotojai nėra tiesiogiai atsakingi už savo darbą. Kokybės standartų nepaisymas statybų sektoriuje gali turėti neigiamos įtakos ilgalaikėje perspektyvoje.
Vyriausybė	Nelegaliame darbe naudojamos grynios lėšos. Kadangi Airijoje kol kas grynųjų pinigų transakcijų atliekama kur kas daugiau nei elektroninių, Airijos Centrinis bankas inicijavo diskusiją dėl elektroninių operacijų infrastruktūros diegimo. Elektroninė atsiskaitymų sistema prisidėtų prie operacijų skaidrumo bei monitoringo.

Šaltinis: Maedhbh Cronin, Comm, 2013.

Ekonominio pakilimo laikotarpiu, t.y. 2000 m. **Airijoje** nedarbo lygis buvo vienas žemiausių Europos Sąjungoje. Viena iš priežasčių, prisidėjusių prie Airijos ekonomikos suklestėjimo - išaugęs imigrantų mastas. 1996 – 2006 m. imigrantai padidino **Airijos** populiaciją 16,8 procentais. **Airija** tam nebuvo pasiruošusi, emigracija iki tol buvo pagrindinis akcentas tiek viešajame tiek privačiam sektoriuose. Profesinės sąjungos reaguodamos į išaugusius imigrantų srautus išreiškė susirūpinimą dėl galimo imigrantų išnaudojimo bei nelegalaus darbo mastų padidėjimo⁶.

Šiai dienai, **Airijoje** oficialios nelegalaus darbo statistikos nėra. Priklausomai nuo atsakomybės srities, kiekviena institucija renka duomenis individualiai, pagal poreikį. Mokesčių inspekcija yra atsakinga už šešėlinės ekonomikos masto vertinimą, Socialinės apsaugos departamentas (DSP) užsiima socialinių draudimo įmokų surinkimo statistika, Nacionalinė darbo teisių institucija (NERA) prie Darbo, Įmonių ir Inovacijų departamento teikia informaciją darbuotojams per savo informacijos skyrių, todėl gali priversti laikytis reikalavimų ir siekti žalos atlyginimo. Ši institucija yra atsakinga už neteisėtų veiksmų monitoringą, pažeidžiant leidimo dirbti nuostatas. NERA sprendžia įvairius klausimus, susijusius su darbo teise įskaitant klausimus apie terminus ir sąlygas, atlyginimą, atostogas, etatų mažinimą, atleidimą iš darbo, įspėjimus, atsiųstus darbuotojus ir į **Airiją** dirbti atvykusius asmenis. Nė viena iš šių institucijų neturi informacijos apie nelegalių darbuotojų amžių, rasę, lytį, išsilavinimą ir t.t.

⁶ Maedhbh Cronin, B.Comm (2013) The role of the Irish National Labour Inspection System (National Employment Rights Authority -NERA) as part of a strategic policy response to undeclared work/ ILO/EC Comparative Study on Labour Inspection Strategies for Combating Undeclared Work in Europe. Prieiga per internetą: <http://www.ilo.org/wcmstp5/groups/public/---ed_dialogue/---lab_admin/documents/genericdocument/wcms224583.pdf> [žiūrėta 2014-07-21].

Airijoje nedeklaruoto darbo mastai yra nustatomi remiantis šešėlinės ekonomikos statistika. Kadangi nelegalus darbas yra apskaitomas kaip procentinė šešėlinės ekonomikos dalis, natūralu, kad augant šešėliui didėja ir nelegalus darbas. Teoriškai galima pateisinti šią tendenciją, tačiau empiriniai duomenys vertinantys tik nedeklaruoto darbo apimtį leistų realiau įvertinti ne tik nelegalaus darbo mastus, bet ir jo sąsajas su šešėline ekonomika. Apytikriais skaičiavimais nedeklaruojamas darbas sudaro 30 proc. visos šešėlinės ekonomikos⁷. 2011 m. duomenimis šešėlinė ekonomika **Airijoje** sudarė 12,7 proc. BVP arba 20 milijardų eurų.

Nelegalaus darbo prevencijos politika, priemonės ir kontrolė Airijoje.

Nedeklaruojamo darbo klasifikavimas **Airijoje**:

- nedeklaruojamas darbo užmokestis oficialiose įmonėse;
- dalinai nedeklaruojamas darbo užmokestis oficialiose įmonėse;
- nedeklaruotos įmokos oficialiose įmonėse už prekes ir paslaugas, kurių tiekėjai yra savarankiškai dirbantys asmenys;
- nedeklaruotos įmokos už prekes ir paslaugas, kurių tiekėjas yra fizinis asmuo, o gavėjas – draugai, giminės, kaimynai.

Airijoje yra trys institucijos atsakingos už nelegalaus darbo monitoringą:

- mokesčių inspekcija
- socialinės apsaugos departamentas (DSP)
- nacionalinė darbo teisių institucija (NERA)

Mokesčių inspekcija yra atsakinga už šešėlinės ekonomikos masto vertinimą, Socialinės apsaugos departamentas (DSP) užsiima socialinių draudimo įmokų surinkimo statistika, Nacionalinė darbo teisių institucija (NERA) prie Darbo, įmonių ir inovacijų departamento teikia informaciją darbuotojams per savo informacijos skyrių, todėl gali priversti laikytis reikalavimų ir siekti žalos atlyginimo. Ši institucija yra atsakinga už neteisėtų veiksmų monitoringą, pažeidžiant leidimo dirbti nuostatas. NERA sprendžia įvairius klausimus, susijusius su darbo teise įskaitant klausimus apie terminus ir sąlygas, atlyginimą, atostogas, etatų mažinimą, atleidimą iš darbo, įspėjimus, atsiųstus darbuotojus ir į Airiją dirbti atvykusius asmenis.

Europos Komisijos Tarpusavio Mokymosi programoje 2012 m. pateiktos išvados, kad nedeklaruotas darbas yra sietinas su žemu ekonomikos augimu, o aukštas nedarbo lygis priklauso nuo žemos darbo paklausos, kuri tokiomis aplinkybėmis įprastai kuria paklausą žemos kvalifikacijos darbuotojų klasei. Airijoje akivaizdus nedarbo lygio kilimas (2000 – 2007 nedarbo lygis išaugo nuo 4,5 iki 15 proc.), kartu su žemu ekonomikos augimu (nuo 2008-2011 BVP nukrito 4,8 proc.).

Airijoje kovojant su nelegaliu darbu yra naudojamos įvairios priemonės. 2013 m. **Airijos** vyriausybė pristatė 50-ies punktų strategiją „Kelias į Darbo Strategiją“ (anglų k. *Pathway to work strategy*). Tai dokumentas, kurio pagrindinė idėja yra skatinti ilgalaikes darbo perspektyvas. Siekdama prisidėti prie šios iniciatyvos **Airijos** vyriausybė skatina ir palaiko:

- kompetencijų ugdymą ilgalaikėmis darbo perspektyvomis besidomintiems asmenims;
- efektyvesnių valstybės sprendimų priėmimą, kuriant ilgalaikes darbo vietų schemas;
- skatinančias priemones darbdaviams, prisidedantiems prie ilgalaikių darbo vietų kūrimo;
- įsitraukimą darbdavių, profesinių sąjungų ir kompetentingų valdžios atstovų, palaikančių ilgalaikių darbo vietų kūrimo iniciatyvą (Maedhbh Cronin, Comm,2013).

Momentum programa. Prisidedant prie Kelias į Darbo Strategijos iniciatyvų, **Airijos** vyriausybė kartu pristatė naują švietimo ir ugdymo programą „Momentum“, skirtą ilgalaikėmis įsidarbinimo perspektyvomis besidomintiems fiziniams asmenims. Ši iniciatyva jos dalyviams suteikia galimybę įgyti įgūdžių, paklausių darbo rinkoje ir įsidarbinti tuose ekonomikos sektoriuose, kuriuose yra darbo pasiūlymų. Į programas įtraukti mokymai darbo vietoje, vykdomi darbo patirties bei darbinį įgūdžių, reikalingų darbo vietai įgyti ir išlaikyti, moduliai. Programa prieinama visiems **Airijos** gyventojams

⁷ Ten pat.

nemokamai, ji pasižymi lankstumu, kadangi objektyviai įvertinus dalyvių kvalifikacinius gebėjimus, jie priskiriami atitinkamam lygiui ir dalyvauja programoje pagal sudarytą planą.

JobPlus iniciatyva. Siekdama sumažinti šešėlinės ekonomikos mastus, **Airijos** vyriausybė pristatė „Job Plus“ iniciatyvą, kuri remia ilgalaikes darbo vietas kuriančius darbdavius. Ši programa pakeitė prieš tai buvusias „Revenue Job Assit“ bei „Employer Job“ (PRSI). Nuo 2013 m. Socialinės apsaugos departamentas, vykdydamas Job Plus programą įsipareigoja 24 mėnesių laikotarpyje nuo darbdavio įsitraukimo į programą mokėti jam:

- 7500 eurų už kiekvieną bedarbi, kuris priimtas į darbą ir išdirba įmonėje nuo 12-24 mėnesių.
- 10 000 eurų už kiekvieną bedarbi, kuris priimtas į darbą išdirba įmonėje 24 mėnesius ir daugiau.

Nacionalinė darbo teisių institucija (NERA) taip pat prisideda prie Airijos nedarbo mažinimo, kas savo ruožtu turi teigiamos įtakos šešėlinės ekonomikos bei nedeklaruojamo darbo ribojimui. NERA institucijos veiksmai derinami su kultūriniais, socialiniais pokyčiais šalies viduje. Itin akcentuojamas visuomenės požiūrio suderinamumas su institucijos veiksmais, nes politinių priemonių diegimas nėra efektyvus tol, kol nėra visuomenės palaikymo. Siekdami pozityvaus įvaizdžio NERA priėmė sprendimą darbo inspekcijos pareigūnus pakeisti tvarkos (anglų k. *compliance*) pareigūnais, kurių atsakomybės sritis apima neteisėtai išmokamus atlyginimus, mokesčių slėpimą, dokumentų klastojimą. Pareigūnams suteikti didesnės juridinės galios įgaliojimai, tačiau tuo pačiu baudų praktika keičiama įspėjimais, nelegalia veikla užsiimančioms įmonėms suteikiama galimybė.

Airijos ekonomika išgyvena politinių pokyčių laikmetį, palaipsniui pereinama prie aukštesnių mokesčių, didinamos socialinio draudimo įmokos, o tai savo ruožtu sumažina gyventojų pajamas. Svarstoma įvesti naujus nekilnojamo turto mokesčius, panaikinti mokesťines lengvatas pajamoms gautoms iš nuomos paslaugų. Griežta monetarinė politika gali prisidėti prie šešėlinės ekonomikos, nelegalaus, neapskaityto darbo augimo, todėl **Airijos** politikai siekia taikyti diferencijuotą politikos derinį. Politika turi būti priderinta skirtingiems teritoriniams vienetams, skirtingiems gamybos sektoriams ir skirtingiems darbo santykių tipams. Tai padėtų šalinti ne tik ekonominius, bet ir kultūrinius ir socialinius veiksnius, kurie sudaro palankias sąlygas šešėlinei ekonomikai ir nedeklaruojamam darbui.

Šešėlinės ekonomikos monitoringo grupė. Įgyvendinant Airijos siekį sumažinti šešėlinės ekonomikos mastus, buvo sukurta Šešėlinės ekonomikos monitoringo grupė (anglų k. *Hidden economy monitoring group*), kurios veikla tiesiogiai sietina su nedeklaruoto darbo mažinimu šalyje. Šis darinys veikia tinklaveikos principu, valstybės institucijos kartu su socialiniais partneriais siekia išsilaisvinti iš šešėlinės ekonomikos, ypač tose srityse, kur toks sukčiavimas yra ne kaštų taupymo būdas, bet neatsiejama vidinės kultūros dalis. 2006 m. pasirašyta socialinių partnerių bendradarbiavimo sutartis 2006-2016 metams (Towards 2016). Šešėlinės ekonomikos monitoringo grupę sudaro vyriausybė, profesinės sąjungos, įvairios organizacijos, savanorių grupės.

Grupės tikslas iki 2016 m. įgyvendinti šias iniciatyvas:

- skatinti socialinės politikos ir ekonomikos gerovės tarpdiscipliniškumą;
- vystyti dinamišką, žiniomis grįstą ekonomiką;
- inicijuoti naujas arba papildyti esamas politines gaires, reaguojant į socio-ekonominius pokyčius darbo rinkoje;
- integruoti imigrantų potencialą į Airijos ekonomikos augimą.

Socialinių partnerių 2006 - 2016 m. bendradarbiavimo sutartyje įvardintos dvi pagrindinės kryptys:

- pirmoji kryptis orientuota į makroekonomiką, infrastruktūrą, aplinkosaugos bei socialinę politiką.
- antroji kryptis skirta darbo aplinkos analizei, gairių nustatymui, nelegalaus darbo mažinimui.

Darbo aplinką analizuojančioje kryptyje apimamas platus problemų laukas: daug dėmesio skiriama gamybos sektoriui, kuris **Airijoje** užima svarią vietą. Darbuotojų kompetencijos nebeatitinka darbo

paklausos poreikių, nedeklaruojamas darbas daro neigiamą poveikį sklandžiai gamybinei veiklai ir darbo jėgos kokybei, trukdo į augimą orientuotos ekonominės, socialinės ir biudžetinės politikos įgyvendinimą. Partnerystė teigiamai atsiliepia darbuotojų kompetencijų kėlimui, kuris būtų įgyvendinamas bendradarbiaujant su verslo struktūromis. Atkreiptinas dėmesys į minimalaus darbo užmokesčio kėlimo potencialą, inicijuojami pensijų ir ligos socialinio draudimo įstatymo pakeitimai, infliacijos mažinimo galimybės, darbdavio finansinis įsitraukimas keliant darbuotojų kvalifikaciją gilinant jų įgūdžius, nuolatinis mokymasis darbo vietoje, partnerysčių skatinimas įmonėse, inovatyvios darbo aplinkos kūrimo galimybės. Taip pat bendros duomenų bazės kūrimas, kuriame renkami duomenys ne tik parodytų darbuotojų duomenis, bet ir jų pokyčių tendencijas, leistų įvertinti politinių priemonių efektyvumą bei atitinkamai reaguoti, darbo užmokesčiui optimizuoti privačiame sektoriuje.

Švedija ir Suomija

Šiose šalyse naudojama sąvoka nedeklaruotas darbas. **Švedijos** ir **Suomijos** kontroliuojančių institucijų, jis apibūdinamas kaip bet kokia apmokama veikla, kuri teisėta pagal savo pobūdį, tačiau nedeklaruojama valstybės institucijoms, atsižvelgiant į šalių teisinės sistemos skirtumus. Tai reiškia, jog vienintelis skirtumas tarp deklaruoto ir nedeklaruoto darbo yra tai, jog apie nedeklaruotą darbą nepranešta mokesčių, socialinės apsaugos bei darbo teisės institucijoms. Visa kita veikla, kuri suprantama kaip "šešėlinė", negali būti apibūdinama kaip nedeklaruotas darbas. Jei toje veikloje yra nusikaltimo požymių (pvz.: narkotikų platinimas), tai jau vadinama kriminaline veikla, jei suteikiamos paslaugos, už kurias nemokama – tai "neapmokamas darbas"⁸. Nedeklaruoto darbo kategorijos tokios pat kaip ir Vokietijoje, tik šiek tiek daugiau akcentuojama nauda (lentelė 8-3).

8-3 lentelė. Nedeklaruoto darbo naudos gavėjai

Juodas darbas (nuslėptos darbinės pajamos)	Transakcija be įrašo apskaitos knygoje. Dažniausia tai "grynieji be čekio"	Legaliai tai priskirtina sąnaudų eilutei apskaitos knygoje
Darbuotojo nauda	Nedeklaruotos gautos pajamos pinigais ar kitomis gėrybėmis	Darbdavys apmoka darbuotojui už prekes/paslaugas, keliones, įrangos veiklos nuomą, kas nėra nurodoma kaip atlygis
Darbdavio nauda	Nedeklaruotas atlygis už darbą	Verslas apkraunamas papildomomis išlaidomis, mažinančiomis mokėtiną pelno mokesťį
	Nedeklaruotas prekių pardavimas	Prekių/paslaugų, kelionių gavimas, darbuotojų ar įrangos naudojimas savo reikmėms nedidina įmonės pajamų

Įmonės bei namų ūkiai krizės laikotarpiu siekia sutaupyti kaštus bei sąnaudas, kompensuoti mažėjančius pelnus keisdamos legalų darbą nelegaliu, šiuo atveju legaliai įdarbinti darbuotojai labiau linkę įsitraukti į nelegalią veiklą siekdami atsakyti į išaugusį rinkos poreikį. Kitas požiūris teigia, jog ekonominės krizės gali netgi padėti kovoti su nelegaliu darbu, mat tradiciškai, krizės labiausiai paveikia statybos bei maitinimo (aptarnavimo) sektorius, kuriuose, pagal statistiką, ir yra didžiausia nelegalaus darbo dalis, tad po krizės šiuose sektoriuose nelegali darbinė veikla bus pakeista „lanksčia“ ir pigesne legalia darbine veikla.

⁸ Eurofound (2013), Tackling undeclared work in 27 European Union Member States and Norway: Approaches and measures since 2008, Eurofound, Dublin.

Suomija

Kovojant su nelegaliu darbu **Suomijoje** naudojamos įvairios priemonės:

Mokesčių kreditas pagalbai namuose. Šiuo modeliu siekiama sumažinti nelegalų darbą aptarnavimo sferoje – namų ruošoje, namų aplinkos tvarkyme ir t.t. Pasinaudoję šiuo modeliu namų ruošos paslaugų pirkėjai gali sumažinti mokamų mokesčių į biudžetą dalį. Taip skatinamas legalių namų ruošos paslaugų pirkimas. 2009 metais maksimali gražinamų mokesčių suma buvo padidinta iki 3000 eurų bei išplėstas paslaugų, kurioms taikoma ši lengvata sąrašas, įtraukiant ir IT įrengimą/paruošimą bei aptarnavimą kliento gyvenamajame būste.

Rangovo pareigų ir atsakomybės aktas. Aktas priimtas 2007 metais, išplėstas 2012. Šis teisės aktas paliečia vieną iš labiausiai su nelegaliu darbu susijusių sričių – statybą. Pagal šį aktą rangovas prisiima atsakomybę už subrangai samdytų įmonių nelegalią veiklą. Šio akto esmė – kovoti su nelegaliu ekonominiu aktyvumu, skatinti sąžiningą konkurenciją. Ilgos subrangos grandinės iki tol leisdavo sudaryti situacijas, kai buvo išvengiama visų būtinų mokėti darbo mokesčių, PVM, pensijų mokėjimų. Šis teisės aktas tapo ypač reikalingas, kai statybų sektoriui vis labiau internacionalizuojantis, subrangai buvo samdomos bendrovės iš įvairių šalių, kuriose darbo įstatymai bei apmokestinimas ženkliai skiriasi.

Mokesčių susigrąžinimas namų ūkiams. Gyvenamųjų patalpų renovavimo/remonto sektoriuje nelegalus darbas sudaro itin didelę dalį. Siekiant sumažinti apimtis, buvo sukurta programa, kuri leidžia piliečiams, pirkusiems legalias būsto atnaujinimo paslaugas ir turintiems pirkimo čekį, susigrąžinti dalį išleistos sumos. Modelis pradėtas taikyti 2004 metais. Maksimali suma, kurią galima susigrąžinti – yra net iki 60% išleistos sumos, įskaitant PVM, jei buvo samdoma legali smulki įmonė, ar pavienis asmuo, dirbantis legaliai (taip skatinamas ir smulkusis verslas). Iš viso, net 30% darbuotojų samdymo išlaidų yra padengiama, įskaitant darbo užmokesčio ir socialinio draudimo sąnaudas. Maksimali suma, kurią gali susigrąžinti asmuo – 2300 eurų metams.

Privalomas identifikavimo dokumentas statybų sektoriuje. Kiekvienas darbuotojas, dirbantis statybų sektoriuje, turi būti registruotas ir privalo turėti viešai matomą asmens identifikavimo dokumentą. Dažniausiai jis būna ant darbinės aprangos krūtinės srityje, kairėje pusėje. Asmenys, pastebėję darbuotoją be asmens identifikavimo pažymėjimo yra skatinami pranešti darbo santykius reguliuojančioms Suomijos tarnyboms, kurios turi teisę bausti kompanijas, nesilaikančias šio nurodymo.

Pilkosios ekonomikos informacijos skyrius. Pilkosios ekonomikos informacijos skyrius buvo įsteigtas tam, kad atliktų funkcijas, kurioms anksčiau reikėjo sudėtingo ir komplikoto bendradarbiavimo tarp įvairių biurokratinių institucijų. Buvo nustatyta, jog vienas nuolatinis padalinys efektyviau atliks užduotis, nei atskiros organizacijos, ir net jei ir toliau reikės bendradarbiavimo tarp šių institucijų, įsteigtas vienas koordinuojantis ir tiesiogiai atsakingas už šių funkcijų įgyvendinimą padalinys tai atliks gerokai efektyviau. Šis skyrius rengia ataskaitas, nušviečiančias nelegalų darbą įvairiuose šalies sektoriuose, jis taip pat turi teisę tirti atskirus žmones ar organizacijas dėl įtariamos nelegalios veiklos.

Atvirkštinio PVM mokėjimo Sistema. Ši priemonė pradėta taikyti 2011 metais. Atvirkštinio PVM mokėjimo sistema yra naudojama statybų sektoriuje, kuriame PVM moka pirkėjas (pagrindinis rangovas), o ne pardavėjas (subrangovas), kaip yra įprasta. Tikslas yra užtikrinti tinkamą PVM surinkimą bei neskatinti nelegalaus darbo statybų sektoriuje. Ši priemonė nėra skirta tiesiogiai kovoti su nelegaliu darbu, bet PVM sukčiavimas yra dažnai susijęs su nelegaliu darbu, juk nesumokėtas PVM gali būti naudojamas, pavyzdžiui, mokėti nedeklaruotą darbo užmokesį. Pagerintas PVM surinkimo lygis, užtikrina lygesnes konkurencines galimybes legaliai ir nelegaliai dirbančioms įmonėms, kas, žinoma, skatina dirbti legaliai.

Švedijoje kovojant su nelegaliu darbu, taikomos panašios priemonės kaip ir Suomijoje.

Atvirkštinio PVM mokėjimo sistema, įdiegta 2007 metais. Veikimo principas analogiškas suomiškam modeliui. Vertintina, kaip ypač efektyvi, mat vien per pirmus priemonės veikimo metus, statybų sektorius generavo papildomus 82,3 mln. EUR į šalies biudžetą. Dėl pasiteisinusios priemonės, **Švedijos** Finansų ministerija siūlo tokią pat priemonę įdiegti ir metalo prekybos bei utilizavimo sektoriuose. Statybų sektoriuje, be **Švedijos** ir **Suomijos**, priemonė sėkmingai veikia **Kipre**.

Privalomas identifikavimo dokumentas statybų sektoriuje. Modelis veikia analogiškai suomiškajam. Pažymėtina, jog nelegalus darbas dažnai būna aprūpintas ir mažiau saugiomis darbo vietomis, o tai susiję su traumų/mirčių galimybe darbo vietose, tad šios priemonės naudojimas ne tik padeda kovoti su nelegaliu darbu, bet ir yra viena iš saugos darbe užtikrinimo priemonių. Priemonę sudaro 6 punktai:

- reikalavimas kiekvienam, besilankančiam statybvietėje turėti galiojantį identifikavimo dokumentą (forma: ID6);
- subrangovas, kartu su pagrindiniu rangovu privalo iš anksto registruoti darbuotojus, dirbsiančius statybvietėje;
- kasdienė darbuotojų registracija statybvietėje;
- kasdienės darbuotojų registracijos aktai privalo būti saugomi 2 metus ir pateikiami Nacionalinei mokesčių agentūrai apsilankius patikrinimo tikslais;
- pagrindinis rangovas turi teisę pašalinti bet kokį neregistruotą asmenį iš statybvietės;
- pagrindinis rangovas turi tiesę skirti 500 SEK (47 eurų) baudą kiekvienam, asmeniui statybvietėje, kuris neturi ID6 formos pažymėjimo.

Nuolatinių darbuotojų kirpyklose ir restoranuose registracija. 2007 sausio mėnesį **Švedijos** vyriausybė pradėjo įgyvendinti nelegalaus darbo mažinimo programą, pagal kurią restoranų ir kirpyklų vadovai privalo registruoti visus savo darbuotojus. Įstatymas leidžia nacionalinės mokesčių agentūros darbuotojams vykdyti patikrinimus, ar restoranuose ir kirpyklose tinkamai registruojami darbuotojai, iš anksto nepranešus. Per pirmus dvejus metus buvo suregistruota daugiau nei 4200 anksčiau nedeklaruotų darbuotojų. Įmonės, kuriose buvo aptikta neregistruotų darbuotojų, gali būti nubaustos 10000 SEK (apie 937 eurų) bauda ir dar 2000 SEK (187 eurų) už kiekvieną papildomą neregistruotą darbuotoją. Priemonė laikoma sėkminga ir vyksta diskusijos dėl jos taikymo kituose ūkio sektoriuose.

Atsiskaitymų grynaisiais pinigais registras. Nuo 2010 sausio 1 d. įmonės, parduodančios prekes ir paslaugas už mokėjimus grynaisiais pinigais turi turėti atitinkamai sertifikuotą grynųjų registratorių. Ši taisyklė yra iš teisės aktų, kurie buvo priimti **Švedijos** parlamento siekiant vesti tikslesnę ūkinę apskaitą, geriau surinkti mokesčius bei apsaugoti sąžiningai dirbančius verslininkus. Ši priemonė ne tik padeda sulyginti sąžiningai ir nesąžiningai dirbančių verslininkų sąlygas (kas atima paskatas samdyti nelegalius darbuotojus), bet ir atima fizinę galimybę mokėti nelegalų darbo užmokestį, panaikindama grynųjų pinigų srautą. Įmonės pačios padengia grynųjų registratoriaus išlaidas, kurie kainuoja apie 1785 eurus. Įmonės, neturinčios tokių registratorių gali būti nubaustos 1190 eurų bauda, už pakartotinį pažeidimą – iki 23800 eurų.

Nelegalios veiklos taksi sektoriuje nustatymas bei prevencija. Buvo inicijuota Jungtinė Nacionalinės mokesčių agentūros, policijos, taksi imonių asociacijos ir municipalitetų akcija prieš nelegalų darbą teikiant taksi paslaugas. Programa laikytina pakankamai sėkminga, nors ir iškilo sunkumų – buvo sudėtinga patikrinti smulkias taksi įmones ar pavienius taksi, paslaugų teikėju nesinaudojančius dispečerinio centro paslaugomis. Darbą palengvino tai, jog bet koks žmonių pavežimas už pinigus, neturint licencijos, Švedijoje laikytinas nusikaltimu. Tad, bet kuris asmuo, paėmęs pinigus iš kito asmens už transporto paslaugą neturėdamas tam licencijos, laikytinas pažeidėju.

Mokesčių susigrąžinimas už būsto renovavimo/remonto darbus bei namų ruošos darbus. Modelis analogiškas suomiškajam, veikia nuo 2008 metų, tik **Švedijos** piliečiai gali atgauti iki 50% darbo kaštų už būsto renovaciją/remontą. Paslaugos, kurioms taikomos mokesčių lengvatos:

- asmeniui nuosavybės teise (arba veiklos nuomininkui (lizingo gavėjui)) priklausančio gyvenamojo būsto remontas, techninė priežiūra, išplėtimas, pertvarka, papildymas.

- valymas, skalbimas, pagrindiniai sodo bei aplinkos tvarkymo darbai, vaikų priežiūra bei kita priežiūra.

Kovoje su nelegaliu darbu **Skandinavijos** šalyse, kaip ir **Vokietijoje** bei **Airijoje**, didelė reikšmė skiriama imigrantų darbui. **Švedijoje** bei **Suomijoje** imigrantų įdarbinimas apima dvi kryptis:

- jau esančių (įvairiu pagrindu) šalyje imigrantų įdarbinimą;
- bei atvykstančių iš kitų šalių imigrantų įdarbinimą.

Daugeliu atveju imigrantai ne iš Europos Sąjungos ar EEE privalo gauti leidimą gyventi ir dirbti šioje šalyje. Suomijoje, prieš suteikiant tokį leidimą, turi būti atliekamas esamos darbo jėgos šalyje tyrimas. Tai reiškia, jog pirma turi būti patikrinama, ar Suomijoje nėra tokios kvalifikacijos laisvos darbo jėgos, ir tik tada išduodamas leidimas gyventi bei dirbti. **Švedijoje** ši tvarka buvo panaikinta 2008 metais, kas lėmė didelį nekvalifikuotos ir menkai apmokamos darbo jėgos plūstelėjimą į šalį. Bendra abiems šalims yra tai, jog paprastai, imigruoja darbo jėga iš itin skurdžių šalių ir paprastai tai tautinės mažumos, kurios vietinės visuomenės yra priimančios gana negatyviai. Tai lemia, jog šie imigrantai tampa neapsaugoti darbdavių, besistengiančių juos išnaudoti, atžvilgiu.

Pagal **Švedijos** migracijos įstatymus, darbuotojai, gavę leidimus gyventi ir dirbti **Švedijoje** tampa susaistyti su darbdaviais. Pagal šios šalies teisę, tokie darbuotojai iš trečiųjų šalių privalo 2 metus dirbti pas tą patį darbdavį, arba per 3 mėnesius susirasti kitą darbdavį toje pačioje sferoje, kurioje jie turi dirbti pirmus 4 metus, priešingu atveju jie gali būti deportuoti iš šalies. Tokia nelygi padėtis, žinoma, sudaro sąlygas darbuotojų išnaudojimui, kas nebeskatina likti oficialiu darbuotoju. Todėl dažnai imigrantai pereina į neledeklaruoto darbo sferą, nes tada jie gali dirbti ir kitose, geriau apmokamuose sektoriuose, o skirtumo dėl socialinės apsaugos nebuvimo jie beveik nejaučia dėl oficialiame darbe buvusių nelygių sąlygų. Tam tikrais atvejais ir darbdaviai suinteresuoti nedeklaruotu darbu, mat jis suteikia lankstumo, įgalina greičiau reaguoti į situaciją "priimant" ar "atleidžiant" darbuotojus iš ne ES ar EEE šalių.

Nuo 2006 metų **Suomijos** vyriausybė vykdo aktyvią politiką, skatindama darbuotojų migracijos didėjimą. Nors dėmesys buvo skiriamas pritraukti ir įgyti aukštos kvalifikacijos darbuotojams iš trečiųjų šalių, tuo pat metu buvo stebimas ir nekvalifikuotų migrantų atvykimo padidėjimas. 2007 m. dauguma darbo migrantų, atvykusių iš trečiųjų šalių į **Suomiją** buvo nekvalifikuoti. Migrantai yra vaizduojami kaip **Suomijos** darbo jėgos papildinys, daugiausia dėmesio skiriant labai išsilavinusiems darbuotojams, ekspertams ir verslininkams. Tuo pat metu yra požymių, kad darbuotojų migrantų skaičius, į mažai apmokamas paslaugų sektoriaus pozicijas išaugo. **Suomijos** vidaus rinkos darbuotojai dažnai nenori dirbti, jeigu darbo sąlygos yra ne itin palankios, kaip kad darbas ne pilną darbo dieną, slenkančiu/lanksčiu grafiku, yra gana prastai apmokamas. Dauguma imigrantų **Suomijoje** dirba darbui imliame, mažai apmokamame paslaugų sektoriuje, o kas antras darbuotojas valymo paslaugų sektoriuje Helsinkyje yra imigrantas (HS 10 March 2013). Viešojo maitinimo sektoriuje taip pat dirba itin daug imigrantų (YLE 10 December 2012)). Darbo sąnaudos abiejuose sektoriuose sudaro didžiąją sąnaudų dalį, tad taupymas ir sąnaudų sumažinimas atsiliepia į sąnaudas darbuotojams, kas ir skatina rinktis darbuotojus imigrantus ar imtis nedeklaruojamo darbo. Būtinybė pritraukti darbui migrantus **Suomijoje** pradėta svarstyti aštuntajame praėjusio amžiaus dešimtmetyje, o rimčiau susirūpinta dešimtajame, kai tapo akivaizdžios visuomenės senėjimo bei mažėjančios darbo jėgos problemos, keliančios grėsmę šalies ekonomikos tvarumui.

Švediškajam industrinių santykių modeliui būdingas aukštas savireguliacijos ir kooperacijos tarp profesinių sąjungų ir darbdavių organizacijų laipsnis, kuris žinomas visame pasaulyje dėl savo efektyvumo ir dėmesio žmogaus teisėms. Deja, kaip ir daugelio industrinių pasaulio valstybių, **Švedijos** darbo rinka tampa vis labiau poliarizuota, mat imigrantai užima mažiau apmokamas ir daugiau darbo reikalaujančias pozicijas, nei vietiniai darbuotojai. Šią situaciją lėmė ir tai, jog **Švedijos** vyriausybė neturi nustačiusi jokių kvotų ar kvalifikacinių reikalavimų imigrantams, ketinantiems dirbti šioje šalyje. Siekiant sumažinti nedeklaruotą darbą tarp imigrantų, priimtas įstatymas, kuris numato, jog imigrantas iš trečios šalies legaliai pradirbęs šalyje pagal programą 2 plus 2 (t.y. 4 metus) gali prašyti teisės nuolatos legaliai gyventi šalyje. Kadangi daugumai imigrantų

iš trečiųjų šalių galimybė pasilikti gyventi šalyje itin patraukli, jie sutinka pasitraukti iš nedeklaruoto į deklaruotą darbo sferą.

Lenkija

Kaip ir kitose ES šalyse, **Lenkijoje** kova su nelegaliu darbu vykdoma vadovaujantis ES ir šalies dokumentais bei programomis. Nelegalus darbas yra vienas iš svarbiausių darbo rinkos elementų, kurio lygis vis dar pakankamai aukštas. Kaip jau buvo minėta anksčiau, Lenkijoje naudojama sąvoka neregistruotas darbas, kurią galima laikyti nelegalaus darbo sinonimu.

Teisinė sąvoka „nelegalus įdarbinimas“ buvo įvesta 1994 metais („įdarbinimo ir kovos su bedarbyste įstatymas“). Neteisiniuose šaltiniuose yra naudojamos kitos sąvokos (nelegalus darbas, juodas darbas ir t.t.), pagal poreikį plačiau ar siauriau apibrėžiančios tam tikrą reiškinį. Ši sąvoka buvo tikslinama 2004 ir 2013 metais ir, pagal **Lenkijos** „Darbo rinkos žinias“ šiuo metu reiškia:

- samdomą darbą, vykdomą be darbo santykių įteisinimo, t.y. be darbo sutarties, kūrybinės sutarties ar bet kokios kitos rašytinės sutarties tarp darbdavio ir darbuotojo, nepriklausomai nuo to, kokiam sektoriui (privatiam ar valstybiniam, individualiam ar grupiniam (įmonei)) priklauso darbdavys. Nelegaliai įdarbintas darbuotojas neįgyja teisės į socialinę draudimą, nemoka pajamų mokesčio, tokio darbo laikas nėra įskaičiuojamas į jo darbo stažą. Darbdavys, įdarbinęs nelegaliai, nemoka socialinio draudimo mokesčio bei įmokų į Darbo Fondą;
- darbą „privatiai“, jeigu ekonominė veikla vykdoma nerealizuojant finansinių įsipareigojimų (pvz., mokesčių) valstybei;
- registruoto bedarbio darbą nepranešus apie tai atitinkamoms teritorinėms institucijoms;
- darbą užsieniečio, neturinčio leidimo dirbti šalyje (tais atvejais, kai toks leidimas yra būtinas) arba jo darbas kitomis sąlygomis, negu nurodyta leidime.

Kaip ir kitose šalyse, taip ir Lenkijoje egzistuojama nelegalaus darbo atvejų klasifikacijos. Šiuo atveju, kai analizuojamas laikas ir atlygis, jis yra skirstomas į:

- 1) pagrindinį, t.y. tokį, kuris paprastai užima daugiausiai laiko. Jeigu atliekami įvairūs darbai trunka maždaug vienodą laiko tarpą, pagrindiniu yra laikomas tas, už kurį gaunamas didžiausias atlygis;
- 2) papildomą, t.y. tokį, kuris užima daugiausiai laiko, neskaitant pagrindinio darbo. Papildomu yra laikomas tas darbas (jeigu jų yra daugiau), iš kurio gaunama daugiausiai pajamų (vėlgi, atmetus pagrindinį).

Įvairios institucijos ir mokslininkai atlieka darbo rinkos pokyčių ir užimtumo stebėjimus bei tyrimus. Centrinės Statistikos Valdybos duomenimis, maždaug 55 % nelegaliai įdarbintųjų turi pastovų darbą, o 45 % – papildomą. Virš penkiolikos metų šalyje tiriamos „juodo darbo“ (lenkų k. *praca naczarno*), bet ir dar vadinamos „pilkosios zonos“ (lenkų k. *szarej strefie*) priežastys darbo rinkoje.

Atliktos studijos rodo ne tik nelegalaus darbo mastą, bet ir priežastis. Apklausti respondentai nurodė kodėl imasi nelegalaus darbo, tarp jų dažniausiai buvo minimos šios priežastys:

- nepakankamos pajamos – apie 45 %,
- negalėjimas susirasti darbo – apie 50 %,
- darbdavys siūlo didesnę atlygį – apie 25 %.

Tyrimai buvo atliekami pagal įvairias charakteristikas. Duomenys buvo analizuojami pagal lytį, amžiaus grupes, pagal išsilavinimą. Tarp nelegaliai dirbančiųjų buvo nustatyta:

- moterys – 35 %, vyrai – 65 %;
- 19 % - 15-24 m., 29 % - 25-34 m., 23 % - 35-44 m., 24 % - 45-59 m., 5 % virš 60 m.;
- 13 % turinčių aukštąjį išsilavinimą, 31 % - vidurinį profesinį išsilavinimą, 35 % - profesinį ir 21 % - nebaigtą vidurinį.

Kaip ir kitose šalyse, Lenkijoje stebimas nelegalaus darbo pasiskirstymas įvairiuose sektoriuose. Daugiausiai nelegaliai dirbančiųjų yra šiuose sektoriuose:

- statybų ir montavimo paslaugos – 14 %,
- remonto ir taisymo darbai – 17 %,
- daržininkystė ir žemės ūkis – 21 %.

Kituose sektoriuose (gamybinė veikla, turizmo paslaugos, prekyba, vaikų ar neįgalųjų priežiūra ir kt.) nelegaliai dirbančiųjų yra mažiau nei 5 % (ten pat, 24 psl.).

Nelegalaus darbo kontrolę ir kovos su ja priemones reglamentuoja „Valstybinės darbo inspekcijos įstatymo“ bei jo veiksmių pataisų nuostatos. Pagal šio įstatymo 10 straipsnį Valstybinės darbo inspekcijos užduotimis yra įdarbinimo legalumo bei nurodytų pareigų įvykdymo kontrolė, kuri apima įvairias veiklas ir bendradarbiavimą su kitomis institucijomis:

- teritorinių darbo biurų informavimas apie įsidarbinančius bedarbius (darbdaviai);
- įmokų į Darbo fondą mokėjimas bei registravimas įdarbinimo agentūrose tokių veiklų, kurios reikalauja tokio registravimo (darbdaviai);
- įdarbinimo agentūrų veikla;
- profesinio rengimo, ypač baigiamųjų praktikų, gamybinių praktikų bei stažuotčių, kurios nėra laikomos atlyginamu darbu.

Lenkijoje, kaip kitose šalyse aktuali užsieniečių užimtumo problema. Nelegalaus darbo kontrolę ir užsieniečių įdarbinimą kontroliuoja kelios institucijos. Užsienio piliečių įdarbinimo legalumą greta minėtos Valstybinės darbo inspekcijos dar kontroliuoja Pasienio apsaugos tarnyba, kuri pagal 2011 m. „Pasienio apsaugos tarnybos įstatymą“ bei jos 2012 m. pataisą yra įpareigoti tikrinti:

- užsieniečių atliekamų darbų legalumą,
- užsieniečių vykdomos ūkinės veiklos legalumą,
- patikėjimo užsieniečiams atlikti darbą legalumą.

Užsieniečių buvimo šalyje legalumą kontroliuoja Pasienio apsaugos tarnyba, Policija bei (mažesne apimtimi) – Muitinė.

Tam, kad užsieniečio vykdomas darbas būtų legalus, turi būti patenkintos šios sąlygos:

- užsienietis turi turėti galiojančią vizą, leidžiančią būti šalies teritorijoje nustatytą laiką;
- užsienietis turi turėti atitinkamą priežastį, dėl ko jis privalo dirbti;
- subjektas, įdarbinantis užsienietį, turi gauti jam leidimą dirbti (išduodamą vaivadijos administracijos). Pastaba: galimi atvejai, kuomet toks leidimas nereikalingas;
- užsienietis negali dirbti kitokio darbo kitokiomis sąlygomis ir kitose pareigose, negu tai nurodyta leidime dirbti. Pakeitimai yra galimi tik numatytais darbo sutartyje atvejais bet ne ilgesniam kaip 30 d. laikotarpiui, apie tai informuojant leidimą išdavusią instituciją.

Valstybinės darbo inspekcijos vykdomos darbo legalumo priežiūros funkcijos priklauso ne darbo teisės sričiai. Įstatymas, pagal kurį veikia ši inspekcija (įdarbinimo ir darbo rinkos institucijų įstatymas) yra priskiriamas administracinei teisei. Tam, kad įstatyme numatyti inspekcijos veiklos rezultatai būtų palygintini su kitose šalyse pasiektais rezultatais, efektyvi jos užduočių realizacija reikalauja ne tik kitokio kontroliuojančių asmenų apmokymo, bet ir kitokios jų veiksmų metodikos.

Nuo 2007 m. liepos 1 d. įdarbinimo legalumą gali kontroliuoti tik darbo inspektoriai. Jie veikia pagal instrukcijas, kurios buvo sukurtos panaudojant praktinę patirtį, sukauptą prižiūrint ir kontroliuojant darbo teisės reikalavimų vykdymą. Paprastai kontrolė yra vykdoma iš anksto neinformavus kontroliuojamo subjekto apie kontrolės laiką ir apimtį. Kontrolė gali apimti labai plačią veiksmų gamą – nuo asmenų, esančių firmos teritorijoje asmenybės ir susietumo su firma nustatymo per dokumentacijos (tarp jų ir buhalterinės) tikrinimą iki žodinės asmenų apklausos.

Per laikotarpį nuo įstojimo į ES (2004 m.) įvairios institucijos **Lenkijoje** nuolat analizavo situaciją darbo rinkoje atsižvelgiant į šalies ekonomiką, pokyčius ūkio sektoriuose, demografinę situaciją, migracinius procesus ir pan. Remiantis Pasaulio banko studija, kurioje vertinama ES šalių narių

ekonominė raida, nustatyta, **Lenkijos** ekonomika nuolat augo ir 2013 metais, nors ir sulėtėjo, bet buvo 10% augimo tempas. Pastaraisiais metais šalies ekonominių rodiklių augimo tempai, nežiūrint finansinės krizės įtakos, aplenkė visas Centrinės Europos kaimynines valstybes⁹.

Kaip ir kitose ES šalyse **Lenkijoje** ženklią dalį nelegalaus darbo atlieka užsieniečiai. Pagal veikiančius įstatymus, jei užsieniečio darbo laikotarpis neviršija šešių mėnesių per metus, nereikia darbo leidimo, tačiau reikia pranešti, kad darbuotojas turi galiojantį laikiną leidimą gyventi. Nors nelegaliai dirbančių skaičius 2012 metais sumažėjo ketvirtadaliu, o palyginus su 2011, beveik perpus, bet nelegalaus darbo mastai vis dar dideli, dėl atvystančių iš **Ukrainos** ir **Baltarusijos**, kurie dirba **Lenkijos** pasienio regionuose¹⁰.

Siekiant mažinti jaunimo, vidutinio amžiaus žmonių nedarbą ir gerinant kovą su nelegaliu darbu **Lenkijoje** buvo padidintas finansavimas (ir iš ES, ir nacionalinio biudžeto) 2013m. darbo biržoms, didinant gamybinės praktikos ir profesinio mokymo prieinamumą¹¹. Pasak Piatkowski M. (2013), **Lenkijoje** 2013 metais pasiektas, iki tol dar nebuvęs, pajamų ir gyvenimo kokybės lygis, o BVP vienam gyventojui siekia 62 procentų pajamų lygį tarp išsivysčiusių Vakarų Europos šalių (Euro zonos 17)¹². Tačiau dėl gyventojų senėjimo ir gimstamumo mažėjimo prognozuojama, kad Lenkijos darbingo amžiaus gyventojų mažės gana ženkliai, daugiau nei 20 procentų per ateinančius keturiasdešimt metų, o tai pakenks ekonominiam augimui ir neigiamai atsilies darbo rinkos užimtumui.

Styczinska I. teigia, kad per pastarąjį dešimtmetį **Lenkijoje** buvo priimti keletas nacionalinių strateginio pobūdžio dokumentų susijusių su gyventojų senėjimo politika. Todėl remiantis ES šalių gerąja praktika buvo įgyvendinamos įvairios iniciatyvos, priimtose programos ir strategijos: Council 50+ , Strategy of Human Development 2020, Solidarity across Generations programme, National Reform Programme for the years 2008-2011,¹³ kurios buvo nukreiptos į atskirų amžiaus grupių užimtumą ir išryškinant žmonių 50+/45+ ekonominį aktyvumą.

Kroatija

Kroatijos Respublikoje nelegalus darbas susijęs su „vidaus“ migrantais, kurie yra iš buvusios Jugoslavijos teritorijos. 2011 m. Kroatijos parlamentas priėmė įstatymą dėl šalies pilietybės, atsižvelgdamas į etnines grupes, gimimo vietą, santuoką ir pan. Taip pat buvo koreguotos nuostatos dėl migracijos politikos, siekiant įteisinti nediskriminacijos principus.

Pasaulio banko atliktos "Doing Business" apklausos apie smulkaus ir vidutinio verslo įmonės įkūrimą parodė, kad Kroatijoje tai padaryti yra lengviau nei bendrai ES. Ši veikla apima šešias procedūras ir trunka septynias dienas. Vidutiniškai **Kroatijoje** kompanijos per metus sugaišta 196 valandas, rengiant ir mokant mokesčius ir tai sudaro 11,5% laiko pelnui uždirbti.

Remiantis studija „Tackling underclared work in Croatia“ (2013) šalyje naudojami skirtingi matavimo metodai šešėlinei ekonomikai nustatyti. Pagal Pasaulio banko apklausą 2007, kurioje dalyvavo , buvo nustatyta, kad 98,1% iš įmonių buvo oficialiai registruojamos, kai jos pradėjo savo veiklą ir

⁹ World Bank "Europe 2020. Fueling Growth and Competitiveness in Poland Through Employment, Skills and Innovation Support Review. N. Arnhold, I. Goldberg, N. Kapil, M. Piatkowski, J. Rutkowski. Prieiga per internetą: <<http://documents.worldbank.org/curated/en/2011/03/16755059/europe-2020-poland-fueling-growth-competitiveness-through-employment-skills-innovation>> [žiūrėta 2014-07-19].

¹⁰ Less foreigners working illegally in Poland. PR dla Zagranicy Nick Hodge, 2014. Prieiga per internetą: <<http://www.thenews.pl/1/12/Artykul/167515,Less-foreigners-working-illegally-in-Poland#sthash.mQNC8S6R.dpuf>> [žiūrėta 2014-07-05].

¹¹ EEO Quarterly Reports Executive Summary Fourth Quarter of 2012 (November 2012 – mid-January 2013). CERGE EL. Prieiga per internetą: <http://www.euemploymentobservatory.net/resources/quarterly_reports_exec_summary/Jan2013QRCatalogueofMeasures.pdf> [žiūrėta 2014-06-15].

¹² M. Piatkowski (2013) Poland's New Golden Age. Policy Research Working Paper. World Bank, 2013. Prieiga per internetą: <<http://elibrary.worldbank.org/doi/pdf/10.1596/1813-9450-6639> [žiūrėta 2014-07-19].

¹³ I. Styczinska (2014) Conceptual Framework of the Active Ageing Policies in Employment in Poland. Prieiga per internetą: <<http://www.case-research.eu/sites/default/files/publications/S%26A%20470.pdf>> [žiūrėta 2014-07-19].

1,9% įmonių veikė vidutiniškai vos 1,1 metų be oficialaus įregistravimo. Tyrimas taip pat atskleidė formalias ir neformalias nelegalaus verslo veiklas, tai nurodė 31,7% įmonių.

Šešėlinės ekonomika mažėja - pradėdant nuo 33,8% BVP 1999 metais iki 32,1% 2003 metais ir iki 30,4% 2007 metais. Tačiau **Lietuvoje** tai sudarė 29,7%(ketvirta nuo galo), kai tuo metu **Austrijoje**, mažiausiai tarp ES šalių– 9,5%.

Kroatijoje nelegalus darbas labiausiai plinta prekyboje ir žemės ūkyje, maisto pramonėje, o nuo 2001m. ypač auga turizmo sektoriuje. Atlikti tyrimai rodo, kad nuo neregistruotos įmonių veiklos nukenčia labiau smulkaus ir vidutinio verslo įmonės, nei didelės. Dėl duomenų trūkumo nėra nustatyti nelegalaus darbo tipai, kiek ir kokią dalį darbdaviai išmoka „vokeliuose“. Nors **Kroatija** užėmė 80-ą vietą iš 183 šalių 2012 metais pagal palankumą verslui, tačiau apklausos rodo, kad verslui vis dar trukdo investitorių protegavimas, nuosavybės registravimas, kreditų gavimas ir kt. aspektai, nors akcinę bendrovę galima užregistruoti elektroniniu būdu per notarą.

2010 lapkričio mėn. buvo atšaukti papildomi mokesčiai įvesti krizės laikotarpiu. Be to, vyriausybė pakeitė įstatymą dėl gyventojų pajamų mokesčio, mažinant nuo keturių iki trijų ir sumažinant mažiausią mokesčio tarifą (nuo 15 % iki 12 %). Tai buvo padaryta tam, kad sumažintų mokesčių našta dirbantiesiems.

Analizuojant, kaip kovojama su nedeklaruojamu darbu 31 Europos šalyje Dekker et al nustatė¹⁴, kad 8 šalyse (26 %) buvo tik viena institucija, kurios funkcijos kovoti su nedeklaruojamu darbu. Tai atlieka Darbo inspekcija – **Bulgarijoje, Kipre, Čekijoje, Graikijoje, Vengrijoje, Islandijoje, Latvijoje, Lietuvoje, Maltoje, Liuksemburge, Lenkijoje, Portugalijoje, Rumunijoje, Slovakijoje, Slovėnijoje, ir Ispanijoje**. Kovoje su nelegaliu darbu įsijungia ir socialinės apsaugos institucijos - **Belgijoje, Prancūzijoje, Šveicarijoje ir Lichktenšteine**, o mokesčių institucijos – **Austrijoje, Danijoje, Estijoje, Vokietijoje, Suomijoje, Airijoje, Olandijoje, Norvegijoje, Švedijoje ir Jungtinėje Karalystėje**.

Šalių pastangos legalizuojant nelegalų darbą turi būti nerepresinio pobūdžio, o labiau nukreiptos į prevencines priemones. **Kroatijoje** verslo registracijos procedūros buvo supaprastintos įvedant „vieno langelio principą“, kad piliečiai ir verslininkai turi greitesnę ir paprastesnę prieigą prie informacijos ir paslaugų vienoje vietoje. Kaip dalis šios iniciatyvos, daugiafunkcinis „smart card“ (FINA e-kortelė) buvo įvesta siekiant skatinti elektroninio verslo, supaprastinti ir pagreitinti procesus bei pašalinant nereikalingas biurokratinės kliūtis, o taip pat taupyti laiką ir pinigus.

¹⁴ Dekker, H., Oranje, E., Renooy, P., Rosing, F. and Williams, C.C. (2010), *Joining up the fight against undeclared working the European Union*, DG Employment, Social Affairs and Equal Opportunities, Brussels. Prieiga per internetą: <<http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=471&langId=en>> [žiūrėta 2014-07-20].